

Dževad Mahmutović*

REPARACIJE ŽRTVAMA RATNIH ZLOČINA¹

SAŽETAK

Reparacije su mjere i mehanizmi koje koristi društvo, s ciljem prevazilaženja posljedica ratnih zločina i vraćanja oduzetog dostojanstva žrtvama ratnih zločina. Mogu biti: materijalne i simboličke; pojedinačne i kolektivne; administrativne i sudske. U dosadašnjoj teoriji i praksi ustanovljeno je pet oblika reparacija: kompenzacija, restitucija, rehabilitacija, satisfakcija i garancija neponavljanja.

Ovim radom se predstavljaju reparacije žrtvama ratnih zločina na teoretskom, normativnom (međunarodnom i bosanskohercegovačkom nivou), te praktičnom nivou u Bosni i Hercegovini i njenim entitetima.

Ključne riječi: rat, žrtva ratnih zločina, reparacije, tranzicijska pravda.

Opšta razmatranja

Pojam reparacija potiče od latinske riječi *reparare*, što u prevodu znači popraviti, naknaditi². Pod reparacijama, u smislu predmeta ovog istraživanja, smatraju se sve mjere i mehanizmi koje koristi društvo, s ciljem prevazilaženja posljedica ratnih zločina i vraćanja oduzetog dostojanstva žrtvama ratnih zločina. Pojam reparacija je dosta kompleksan, a od strane žrtava često neshvaćen, za njih neodređen, te zbog toga i besmislen, a često ga poistovjećuju sa novčanim naknadama³.

* Dr.sci., doktor društvenih nauka iz oblasti prava, samostalni istraživač.

¹ Prilagođeni dio Doktorske disertacije Dž. Mahmutović, *Ratni zločini u Bosni i Hercegovini – kažnjavanje i reparacija*, Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli, 2012.

² B. Klaić, *Rječnik stranih riječi (A-Ž)*, Nakladni zavod MH, Zagreb 2004, 1154.

³ H. Rombouts, "Importance and Difficulties of Victim-Based Research in Post-Conflict Societies", *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 10/2–3, 2002, 216–232, 229.

Reparacije predstavljaju dio šireg projekta tranzicijske pravde kroz koju prolaze društva u kojima su se dešavala teška kršenja ljudskih prava. Tranzicijska pravda se primjenjuje radi ponovne uspostave vladavine prava, izgradnje odgovarajućih institucija, ali i pomirenja. Pored reparacija, ciljevi tranzicijske pravde nastoje se postići i putem procesuiranja lica odgovornih za teška kršenja ljudskih prava, utvrđivanje i javno kazivanje istine o zločinima nesudskim putem i reformu institucija, koje će biti garancija svim građanima, a prvenstveno žrtvama, da se takvi zločini neće ponoviti⁴.

Sve do okončanja Drugog svjetskog rata i značajnijeg razvoja ljudskih prava, u okvirima UN-a, reparacije su smatrane dijelom međudržavnih odnosa, a kasnije, reparacije se proširuju i na pojedinačne žrtve, kao njihovo osnovno pravo i obavezu države da obezbijedi reparacije⁵. Ovakvim pristupom, država priznaje patnje kroz koje su prošle žrtve, izražava društvenu solidarnost s njima, vraća im se ljudsko dostojanstvo, te obezbjeđuje reintegracija u društvo, a posredno se izgrađuje i društvo koje će biti sposobno da, u budućnosti, spriječi ponavljanje zločina⁶.

Prema dostupnoj literaturi reparacije se dijele na više načina. Većina autora smatra da reparacije mogu biti: materijalne i simboličke; pojedinačne i kolektivne; administrativne i sudske⁷.

Materijalnim reparacijama, kao i svim drugim, država nastoji eliminirati okolnosti koje su nastale kao posljedica patnji žrtava i njihovih porodica. U materijalne reparacije se ubrajaju: poduzete mjere ili davanja koja imaju svoj novčani ekvivalent⁸; vraćanje oduzete imovine; povlastice u sticanju nekretnina; povlastice u obrazovanju i liječenju; pozitivna diskriminacija prilikom zapošljavanja žrtava ili članova njihovih porodica. Željeni efekat ove reparacije mogu imati samo ukoliko se u njima pojavi i doza simboličkog, a u suprotnom, naročito kod novčanih davanja, kod žrtava se može pojaviti osjećaj da se plaćanjima skida osjećaj odgovornosti sa onih koji plaćaju.

⁴ D. Popović, *Vodič kroz tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini*, Razvojni program UN-a u BiH, Sarajevo 2009, 20.

⁵ Postoji više teorija kojima se podupire shvaćanje o potrebi države da učestvuje u reparacijama žrtvama krivičnih djela. Prema jednoj teoriji reparacije od strane države su opravdane potrebom za društvenom solidarnošću i pravednošću, a njima bi društvo, one manje sretne i ranjive, oslobodile tereta povreda koje su pretrpjeli. Prema drugoj teoriji, reparacije bi omogućile državi da provodi blažu kaznenu politiku, naravno, ako je ona opravdana i poželjna. Prema trećoj teoriji, samim time što država nije poduzela dovoljne mjere kojim bi se spriječio zločin i zaštitile žrtve, država se može smatrati odgovornom i obaveznom nadoknaditi štetu žrtvama. Šire vidi: Turković, K., Utjecaj međunarodnog kaznenog prava na razvoj prava žrtava međunarodnih kaznenih djela te žrtava općenitoj Europskoj Uniji i RH, www.pravo.hr/_download/repository/Clanak4.doc, 15.02.2009., 42.

⁶ Fond za humanitarno pravo, *Vodič kroz reparacije*, Autor, Beograd 2010, 5.

⁷ O vrstama reparacija šire vidi: *Ibid.*, op.cit., 6-14.

⁸ Odšteta za pretrpljenu fizičku ili duševnu bol, patnje, emocionalni stres, narušeno zdravlje, izgubljene mogućnosti u obrazovanju ili zaposlenju ili sl., nadoknada materijalne štete, izgubljene dobiti, štete za narušeni ugled i čast, troškovi pravnog zastupanja, medicinski troškovi i dr.

Simboličkim reparacijama se, na simboličan način, priznaju kršenja ljudskih prava i patnje žrtava, a njihov potpuni efekat postiže se ako imaju oblik zvaničnog i javnog obraćanja pojedinačnim žrtvama ili kolektivima žrtava. Primjerenim simboličkim reparacijama, koje su se do sada primjenjivale, smatraju se izvinjenja, komemoracije i memorijali žrtvama. Izvinjenja upućuju državnici strana odgovornih za teška kršenja ljudskih prava, priznajući, na taj način, odgovornost za te zločine i smanjujući prostor za njihovo poricanje i negiranje, čime se žrtve ohrabruju u izgradnji povjerenja i pomirenja. Komemoracije su oblik simboličkih reparacija kojima se odaje počast žrtvama, iskazuje solidarnost s njima i izgrađuje kolektivno sjećanje na počinjene zločine, što je vrlo važno za procese pomirenja i sprečavanja ponavljanja zločina. Izgradnja kolektivnog sjećanja, ali i edukativna funkcija u simboličkim reparacijama ostvaruje se i izgradnjom memorijala, koji se mogu pojaviti u formi spomen obilježja ili memorijalnih centara, izgradnjom muzeja, nazivanjem ulica i trgova po imenima žrtava, proglašenjem dana sjećanja, traženjem nestalih i slično.

U odnosu na podjelu, pojedinačne i kolektivne, pojedinačnim reparacijama se nastoje eliminisati posljedice kršenja ljudskih prava kod precizno identifikovane žrtve, čime se ističe vrijednost svake pojedinačne žrtve i podstiče prilagođavanje reparacija pojedinačnim potrebama žrtava.

Kolektivne reparacije su usmjerene na žrtve, koje su to postale zbog svoje pripadnosti nekoj grupi ili zajednici, koja je bila metom kršenja ljudskih prava. Ovom vrstom reparacija se sprečava mogućnost da neka od žrtava bude zaboravljena u procesu reparacija.

Administrativne reparacije su one koje su određene propisima neke države, kao što su zakoni, podzakonski i drugi opšti akti. Donošenje akata, koji predviđaju reparacije, uslovljeno je ispunjavanjem određenih društvenih preduslova koje predstavljaju politička volja, angažovanje državnih resursa i stvaranje društvene klime o potrebi pružanja reparacija, kako bi one bile opšte prihvaćene i ne bi proizvele negativne efekte na građane, koji nisu njima obuhvaćeni. Ovim aktima najčešće se određuje vrsta reparacije, ko i pod kojim uslovima ih može ostvariti, postupci za njihovo sticanje, institucije nadležne za njihovu implementaciju, kao i način finansiranja. Akt kojim se određuju reparacije ne mora nužno biti ograničen na jednu vrstu reparacije. On može predvidjeti kombinaciju više oblika reparacija, u skladu sa potrebama, a u slučaju velikog broja potencijalnih korisnika i ograničenih sredstava, mogu se utvrditi i prioriteti u davanju kompenzacija. Utvrđujući sredstva, iz kojih će se finansirati neka reparacija, akt kojim se ona utvrđuje može predvidjeti finansiranje kroz poseban fond

ili na drugi način, kroz budžet, a obezbjeđivanje sredstava za finansiranje reparacije može biti planirano uvođenjem novih poreza, međunarodnim zaduživanjem, smanjenjem vojnih budžeta ili na drugi način.

Sudske reparacije su one koje su utvrđene sudskim presudama. Provođeci postupak, sud pažljivo i detaljno analizira kršenje ljudskih prava u konkretnom slučaju i određuje reparaciju koja je primjerena konkretnom kršenju ljudskih prava. Pored ove pozitivne strane, postoji i negativna strana sudskih reparacija, a ogleda se u teškoćama u pribavljanju dokaza kršenja, strogoj zakonskoj regulativi, restriktivnom djelovanju sudova i dugim i neizvjesnim sudskim postupcima.

U dosadašnjoj teoriji i praksi ustanovljeno je pet oblika reparacija: kompenzacija, restitucija, rehabilitacija, satisfakcija i garancija neponavljanja.

Kompenzacija predstavlja nadoknadu koja se daje žrtvama u vidu novca ili na drugi način, koji se može novčano izraziti. Kompenzacije se smatraju najadekvatnijim oblikom reparacije za pričinjenu materijalnu štetu, izgubljenu dobit, troškovi pravnog zastupanja, pomoć stručnjaka, medicinski troškovi i slično. Pored toga, one se primjenjuju i za druge oblike šteta, koje su žrtve pretrpjele, kao što su: nanijeta fizička i duševna bol, patnja, emocionalni stres, šteta nanesena ugledu i časti, izgubljene mogućnosti u obrazovanju i slično⁹. Primjenjujući kompenzaciju, kao oblik reparacije, treba voditi računa da se ne proizvodi negativan efekat, a to je moguće u situacijama kada se one primjenjuju samostalno, ne prate ih drugi oblici reparacija. Posebnu pažnju treba obratiti kada se radi o slučajevima u kojima je kršenjem ljudskih prava došlo do smrti srodnika, izlaganja žrtava raznim oblicima torture i nečovječnog ponašanja, povreda ugleda i časti, i slično¹⁰. Kompenzacije se mogu pojaviti u vidu jednokratnih, mjesečnih ili drugih naknada žrtvama teških kršenja ljudskih prava¹¹. Slučajevi jednokratnih isplata žrtvama zabilježeni su u reparacijskim programima koje su provodile vlasti Njemačke za žrtve holokausta¹², Južnoafričke Republike, nakon aparthejda^{13, 14}. Kompenzacija, kao oblik reparacije u vidu mjesečnih naknada, primjenjuje se u Čileu. Čileanske vlasti su, nakon pada Pinočeovog režima, uspostavile mjesečnu "reparacijsku penziju", koja je dodijeljena svim žrtvama Pinočeovog režima, bez obzira

⁹ K. Turković, op.cit., 23.

¹⁰ Fond za humanitarno pravo, op.cit., 14.

¹¹ D. Popović, op.cit. 89.

¹² Šire vidi: R.W. Zweig, *Politics of Commemoration, Jewish Social Studies*, Vol. 49 Issue 2, 1987, 155-166.

¹³ D. Foster, *Evaluating the Truth and Reconciliation Commission of South Africa*, Social Justice Research, Vol. 19 Issue 4, 2006, 527-540.

¹⁴ O nekim primijenjenim programima reparacija vidi infra, 184.

na druga primanja koja su ove žrtve imale, uključujući i beneficije socijalnog osiguranja, a država je izdala i garancije da ove penzije neće biti ukinute od strane države, bez obzira na okolnosti u kojima se nađu žrtve¹⁵.

Restitucija je jedan od osnovnih oblika reparacije, a podrazumijeva povratak žrtava u situaciju u kojoj su se nalazile prije kršenja ljudskih prava. Najznačajniji vidovi ostvarivanja prava na restituciju, kao oblik reparacije, nakon teških kršenja ljudskih prava, su povrat imovine, povratak izbjeglica i interno raseljenih lica, a reparativni karakter imaju i puštanje na slobodu, osiguravanje građanskih prava i drugo¹⁶. Osnovni cilj restitucije je popravljavanje nepravde koja je nanesena u prošlosti, a nepravdom se svakako može smatrati oduzimanje ili uništavanje imovine. Bivšim vlasnicima se mora obezbijediti povrat imovine, te rekonstrukcija i obnova bez naknade, ukoliko je ista oštećena. U praksi su zabilježeni slučajevi kada nije moguće u naravi vratiti "izvornu" imovinu, te je moguće da se ova imovina nadokandi novčanom protuvrijednošću ili davanjem druge imovine¹⁷. Restitucija imovine, koja je provedena u BiH, nakon rata 1992.-1995. godine, smatra se najobuhvatnijim postkonfliktnim restitutivnim procesom do sada, te je ovaj, bosanskohercegovački model restitucije, prihvaćen kao model za rješavanje imovinskih sporova nakon sukoba u cijelom svijetu¹⁸. Proces povrata imovine u BiH odvijao se pod međunarodnom kontrolom i uz međunarodnu finansijsku i kadrovsu pomoć. Povratak imovine u BiH nije olakšao i povratak izbjeglica na područja gdje poslije rata predstavljaju manjinu. Mnogi, kojima je vraćena imovina, su odlučili prodati je ili zamijeniti kako bi olakšali život u područjima gdje njihova etnička grupa predstavlja većinu¹⁹.

Pravo na povratak izbjeglica i interno raseljenih lica smatra se osnovnim pravom restitucije. Povratak izbjeglica i interno raseljenih lica, nakon teških kršenja ljudskih prava, važan je za ostvarivanje osnovnih prava izbjeglica i raseljenih lica, ali i za izgradnju i učvršćivanje mira i za privredni razvoj²⁰.

Povrat imovine i povratak izbjeglica i interno raseljenih lica nakon sukoba, odnosno restitucija, obično se reguliše mirovnim sporazumima, a u

¹⁵ L. Popić/B. Panjeta, *Kompenzacija, tranzicijska pravda i uvjetovani međunarodni kredit u Bosni i Hercegovini*, Autori, Sarajevo 2010, 14.

¹⁶ D. Popović, op.cit. 89.

¹⁷ O povratu imovine šire vidi: M. Karadjova, *Property Restitution in Eastern Europe: Domestic and International Human Rights Law Responses*, Review of Central & East European Law; Vol. 29 Issue 3, 2004, 325-363.

¹⁸ M. J. Ballard, "Post-Conflict Property Restitution: Flawed Legal and Theoretical Foundations", Berkeley Journal of International Law, Vol. 28 Issue 2, 2010, page 462-496, 474.

¹⁹ O uticaju povrata imovine na process povratka izbjeglica u BiH šire vidi: R.C. Williams, "The Significance of Property Restitution to Sustainable Return in Bosnia and Herzegovina", International Migration, Vol. 44 Issue 3, 2006, 40-61.

²⁰ O povratku izbjeglica i interno raseljenih lica šire vidi: M. J. Ballard, op.cit.

njihovoj pripremi i realizaciji se angažuju finansijska i tehnička sredstva, te ljudski resursi međunarodne zajednice.

Rehabilitacija podrazumijeva niz mjera kojima cjelokupno društvo pruža podršku žrtvi, nakon preživljene psihičke ili fizičke traume. Te mjere mogu biti: pružanje ljekarske pomoći, psihosocijalna, pravna i socijalna pomoć²¹. Kvalitetna psihosocijalna pomoć žrtvama podrazumijeva: stvaranje sigurnog okruženja, u kojem će oni moći podijeliti svoja iskustva; aktivno slušanje, koje će im obezbijediti da izraze svoje emocije, nevolje, strah, krivnju, ljutnju, depresiju i sl.; omogućiti im da izraze vlastite stavove o događajima; procjenu porodičnih i društvenih posljedica; rad na suočavanju sa stresom i djelovanje u pravcu prihvatanja i razvoja budućih perspektiva i planova.

Satisfakcije su oblik reparacija kojima se nastoji vratiti dostojanstvo žrtvama i preživjelima, a uključuju: mjere kojima će se prekinuti kontinuitet povreda; utvrđivanje činjenica o zločinima; rješavanje sudbine nestalih lica, pronalaženje, identifikacija i sahrana posmrtnih ostatka, u skladu sa tradicijom i običajima žrtava; procesuiranje i kažnjavanje lica odgovornih za zločine; i niz mjera simboličkog karaktera²². U praksi utvrđivanja činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim oblicima kršenja ljudskih prava, poznata su dva načina postupanja, utvrđivanje činjenica pred nadležnim sudovima u redovnim postupcima protiv lica odgovornih za ta kršenja i putem različitih oblika komisija za istinu i pomirenje. Utvrđivanje činjenica o počinjenim zločinima putem sudskih postupaka, utvrđivanje sudbine nestalih i ubijenih lica, te procesuiranje odgovornih za zločine, usko su povezane i njihov doprinos reparaciji je predmetom istraživanja u ovoj disertaciji. Kada je riječ o simboličkim reparacijama, treba istaći da se one smatraju dobrom potporom drugim oblicima reparacija, s ciljem postizanja što boljeg efekta kod žrtava, a pod njima podrazumijevamo: izvinjenje, podizanje memorijala, preimenovanje ulica i javnih objekata i slično. Simbolički karakter imalo je izvinjenje koje je predsjednik Čilea, Alwya, ponudio, uz odluke o dodjeli penzija žrtvama Pinočeovog režima ili članovima njihovih porodica.

Nakon sukoba na prostoru bivše Jugoslavije upućen je čitav niz izvinjenja od strane nekih državnika zemalja nastalih raspadom bivše Jugoslavije, ali, čini se, da način na koji su one izrečene i nedostatkom konkretnih mjera, koje su ih trebale pratiti, nisu postignuti očekivani efekti, u smislu reparativnog djelovanja na žrtve. Simbolički karakter ima i veliki

²¹ K. Turković, op.cit., 23.

²² Fond za humanitarno pravo, op.cit., 60.

broj spomenika, koji su podignuti u čast sjećanja na žrtve različitih kršenja ljudskih prava širom svijeta, kao što su: Spomenik žrtvama holokausta, labirint blokova u Berlinu, Spomenik djeci opkoljenog Sarajeva u Sarajevu, Memorijalni centar Potočari u Srebrenici i mnogi drugi.

Garancija neponavljanja predstavlja oblik reparacije koji podrazumijeva poduzimanje različitih mjera osiguranja, s ciljem garantovanja da se ratni zločini, odnosno, teška kršenja ljudskih prava, neće ponoviti. Mjere kojima se ističe garancija neponavljanja su: demobilizacija regularnih i raspuštanje paravojnih formacija; uništavanje oružja, civilna kontrola nad službama bezbjednosti i reforma pravosuđa²³. Demobilizacija je proces u kojem oružane formacije smanjuju svoju veličinu, kao dio široke kampanje transformacije države, iz stanja rata u stanje mira. Demobilizacijom se bivši pripadnici razoružavaju i otpuštaju iz službe, a za uzvrat im se mogu dati određena sredstva ili neki drugi oblik nadoknade ili pomoći, kojim se motivišu da pristupe demobilizaciji i pomaže njima i njihovim porodicama da se integrišu u društvo²⁴. Reforma pravosuđa podrazumijeva niz normativnih, organizacijskih i kadrovskih promjena, s ciljem da pravosuđe, u zemlji nakon rata, funkcionira nezavisno, nepristrasno i profesionalno u svim organizacionim elementima.

Reparacija u međunarodnim pravnim aktima²⁵

Prvi savremeni oblik reparacije između država zabilježen je u Frankfurtskom ugovoru, kojeg su 10. maja 1871. godine potpisali predstavnici Francuske i Pruske, nakon njihovog jednogodišnjeg rata, a prema istom je Francuska morala platiti ratnu štetu Pruskoj.

Pravo na različite oblike reparacija za žrtve kršenja međunarodnih propisa iz oblasti ljudskih prava nalazi se u mnogim međunarodnim dokumentima, a u nadležnosti je i mnogih međunarodnih tijela koja se brinu o zaštiti ljudskih prava. Može se kazati da se među njima ističu dokumenti koje su usvojile UN: Opšta deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, a posebno Osnovna načela i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparacije žrtava teških kršenja međunarodnog prava, ljudskih prava i

²³ D. Popović, op.cit., 89.

²⁴ T. Kimberly, The Disarmament, *Demobilization and Reintegration of Former Combatants in Colombia*, *International Journal of Transitional Justice*, Vol. 1, 2007, 66–90, 71.

²⁵ Šire vidi: J. L. Watkins, *The right to reparations in international human rights law and the case of Bahrain*, *Brooklyn Journal of International Law*, Vol. 34 Issue 3, 2009, 559-588; page 570 – 575; M. C. Bassiouni, *International Recognition of Victims' Rights*, *Human Rights Law Review* 6:2 (2006), 203-279; Fond za humanitarno pravo, op.cit., 17-24.

ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava. Na evropskom nivou, ističu se Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Evropska konvencija o obeštećenju žrtava nasilja, kao dokumenti koji sadrže reparativne odredbe. Sa aspekta ovog istraživanja korisno je predstaviti i osnovne odredbe Statuta i Pravila MKSJ, a koje sadrže odredbe o reparacijama.

Dokumenti UN

Opšta deklaracija o ljudskim pravima nalaže državama da žrtvama kršenja ljudskih prava obezbijedi učinkovit mehanizam za ostvarivanje pravde određujući da “svako ima pravo na djelotvoran pravni lijek pred nadležnim nacionalnim sudovima protiv djela kojima se krše osnovna prava koja su mu priznata ustavom i zakonima²⁶”.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima mjere reparacije predviđa tražeći od država potpisnica “da obezbijede da nadležne vlasti postupe po svakoj žalbi koja se usvoji kao opravdana”, dakle, obezbjeđujući žrtvama pravo na djelotvoran pravni lijek²⁷. Jezik ove odredbe jasno predviđa da lijek treba biti učinkovit, pravne prirode i provediv²⁸. Pored toga, ovaj dokument traži od država potpisnica da žrtvama nezakonitog hapšenja ili pritvaranja, kao reparativni mehanizam obezbijede pravo na naknadu štete²⁹.

Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja traži od država potpisnica da će u svom pravnom sistemu osigurati da žrtve mučenja ostvare pravo na brz i djelotvoran pravni lijek, pravednu i adekvatnu naknadu, uključujući, u što većem obimu, i sredstva za rehabilitaciju.

Osnovna načela i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparacije žrtava teških kršenja međunarodnog prava, ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava su usvojena 2006. godine³⁰, kao preporuka državama članica UN-a, da njene odredbe inkorporiraju u svoje domaće pravo.

²⁶ UN General Assembly, Universal Declaration of Human Rights, A/RES/217, 10.12.1948, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/043/88/IMG/NR004388.pdf?OpenElement>, 13.02.2011, Article 8.

²⁷ UN General Assembly, International Covenant on Civil and Political Rights, A/RES/2200(XXI) A, 16.12.1966., <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/005/03/IMG/NR000503.pdf?OpenElement>, 13.02.2011., Article 2.

²⁸ M. C. Bassiouni, op.cit., 214.

²⁹ UN General Assembly, International Covenant on Civil and Political Rights, A/RES/2200(XXI) A, 16.12.1966., op.cit., Article 9.

³⁰ UN General Assembly, Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, op.cit.

Njihovim usvajanjem, međunarodna zajednica potvrđuje svoju solidarnost sa žrtvama povreda međunarodnog prava, ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava. Od domaćih organa očekuje da podrže pravo na pravni lijek i reparaciju žrtvama ovih kršenja na način da: odredbe ovih načela i drugih međunarodnih akata iz ove oblasti uključe u svoje pravo; da definišu procedure koje će obezbijediti pravičan, djelotvoran, adekvatan i brz pristup sudu, pravnim lijekovima i reparacijama i da sve to bude obezbijeđeno na nivou koji tu zahtijevaju međunarodne obaveze³¹. Adekvatan pristup sudu, u smislu ovih načela, podrazumijeva: obezbjeđenje mehanizama informisanja žrtava o dostupnim pravnim lijekovima; obezbjeđenje pravne pomoći žrtvama; poduzimanje mjera zaštite žrtava, njihovih opunomoćenika i članova porodice, prije, u toku i nakon sudskog ili drugog postupka i obezbjeđenje pristupa pravnim diplomatskim i konzularnim mjerama, koje su potrebne da žrtve iskoriste svoje pravo na pravni lijek³². Odgovarajući, djelotvoran i hitan pravni lijek za žrtve teških kršenja međunarodnog prava, ljudskih prava ili ozbiljna kršenja međunarodnog humanitarnog prava podrazumijeva da se žrtvi učine dostupnim sve procedure po kojima lice može imati aktivnu legitimaciju³³. Osnovna načela propisuju da se reparacijama nastoji postići pravda putem obeštećenja za žrtve teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava ili ozbiljna kršenja međunarodnog humanitarnog prava. U tom smislu, države treba da obezbijede potpune i djelotvorne reparacije, srazmjerne i odgovarajuće težini kršenja i okolnostima svakog slučaja. Reparacije, prema Osnovnim načelima, mogu se pojaviti u obliku: restitucije, naknade štete, rehabilitacije, zadovoljenje i garancije da se povrede neće ponoviti³⁴, a sadržaj pojedinih od pobrojanih oblika reparacija, je također, opisan Osnovnim načelima³⁵. Osnovna načela daju važan doprinos definisanju pojma žrtve³⁶.

Evropski dokumenti

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija) usvojena je u Rimu 4. novembra 1950. godine od strane Savjeta Evrope³⁷. Ova Konvencija značajno je potpomogla razvoj kulture poštovanja i zaštite ljudskih prava u Evropi. Između ostalog, Evrop-

³¹ *Ibid.*, op.cit. Article 2.

³² *Ibid.*, op.cit. Article 12.

³³ *Ibid.*, op.cit. Article 14.

³⁴ *Ibid.*, op.cit. Article 18.

³⁵ *Ibid.*, op.cit. Article 19 – 23.

³⁶ *Ibid.*, op.cit. Article 8.

³⁷ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, CETS No.: 005, <http://conventions.coe.int/Treaty>, 15.02.2011.

ska konvencija (Article 41) se bavi i pitanjem naknade žrtvama kršenja ljudskih prava, u što spadaju i ratni zločini, te, u tom smislu, ona ističe obavezu države da pruži novčanu kompenzaciju žrtvi. Evropska konvencija predviđa³⁸ mogućnost da Evropski sud za ljudska prava, nakon što je utvrdio da je odluka ili mjera, koju su poduzela nadležna tijela ili bilo koje drugo tijelo, zemlje potpisnice ove Konvencije, potpuno ili djelimično u sukobu s obavezama koje proizlaze iz Evropske konvencije, a ako unutrašnje pravo te zemlje omogućava samo djelimičnu naknadu za posljedice ove odluke ili mjere, Sud će svojom odlukom, prema potrebi, dodijeliti pravednu naknadu povrijeđenoj stranci.

Evropska konvencija o obeštećenju žrtava nasilja (Konvencija) ustanovljena je 1983. godine od strane Vijeća Evrope³⁹, a uvela je i razvila sheme kompenzacije za žrtve nasilnog kriminaliteta, posebno kada počinitelj nije poznat ili nema sredstava za obeštećenje žrtve⁴⁰. Konvencija određuje da se obezbjeđenje kompenzacija, u ovom slučaju, nalazi u nadležnosti države na čijem je području krivično djelo počinjeno, ukoliko su žrtve državljani države članice ove Konvencije ili se radi o državljanima svih država članica Vijeća Evrope, koji imaju prebivalište u državi, na čijem je području počinjeno krivično djelo. Očito je da države, članice Konvencije mogu uskratiti pravo na kompenzaciju žrtvi koja je nerezident u zemljama potpisnicama Konvencije, ili u bilo kojoj državi članici Vijeća Evrope. Također, države mogu ograničiti pravo na naknadu u situacijama gdje ne postoji minimalni prag štete ili prema aplikantovoj financijskoj situaciji ne postoji osnov za naknadu⁴¹.

Osim toga, naknada se može umanjiti ili odbiti i zbog žrtvinog ponašanja prije, tokom ili nakon krivičnoga djela, učesća u organizovanom kriminalu, ili ako bi naknada bila u suprotnosti sa interesima pravde ili javnosti⁴². Prema ovoj Konvenciji, obeštećenje podrazumijeva: izgublenu zaradu, troškove hospitalizacije i liječenja, troškove sahrane, gubitak izdržavanja (isplaćuje se licima koje je žrtva izdržavala)⁴³.

Statut MKSJ, u preambuli kaže da će se njegov rad provoditi bez obzira na pravo žrtava da, putem odgovarajućih mehanizama traže naknade za štete nastale kao posljedica kršenja humanitarnog prava. Pravila o postupku i dokazima pružaju samo ograničene smjernice po pitanju

³⁸ *Ibid.*, op.cit., Article 41.

³⁹ European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, ETS No.116., <http://conventions.coe.int/Treaty/15.02.2011>.

⁴⁰ M. C. Bassiouni, op.cit., page 224.

⁴¹ M. C. Bassiouni, op.cit., 224.

⁴² European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, op.cit., Article 8.

⁴³ *Ibid.*, op.cit., Article 4.

odštete, u vidu pravila o restituciji imovine i naknadi štete žrtvama. Ako Sud, tokom postupka, oglasi optuženog krivim za neko od krivičnih djela, koja su u njegovoj nadležnosti, i ustanovi da je to djelo poslužilo za nezakonito oduzimanje imovine, Sud mora, po zahtjevu tužioca ili može, po službenoj dužnosti, održati poseban pretres s ciljem donošenja adekvatne odluke o restituciji te imovine ili imovinske koristi, koja je pribavljena od te imovine, zakonitom vlasniku. U slučaju da nije poznato vlasništvo predmetne imovine, Sud će zatražiti, od nadležnih nacionalnih organa, da utvrde vlasništvo, a svoju odluku će donijeti nakon utvrđivanja vlasništva. S ciljem očuvanja imovine ili imovinske koristi, koja može biti predmetom restitucije, Sud može narediti provođenje određenih privremenih mjera.

Prema Pravilima o postupku i dokazima, žrtve krivičnih djela imaju i pravo naknade štete, a postupak bi se odvijao pred nacionalnim sudovima. Sekretar Suda je dužan proslijediti nadležnim organima određene države presudu kojom je optuženi oglašen krivim za krivično djelo, kojim je žrtvi nanesena šteta. Istim pravilom se žrtve upućuju da, pred nadležnim nacionalnim sudom ili drugim nadležnim organom, mogu pokrenuti postupak za naknadu štete. U tom smislu, presuda o krivici, koju je donio MKSJ, je konačna i obavezujuća, u odnosu na odgovornost osuđenog za tu štetu. Prema tome, organizacija MKSJ pretpostavlja individualni pristup nacionalnim sudovima od strane pojedinih žrtava, te ostavlja krajnju odluku o tome, hoće li dati naknadu žrtvama zločina, nacionalnom pravosudnom sistemu.

U poslijeratnom periodu, na prostoru bivše Jugoslavije, domaći sudovi su bili loše pripremljeni za postupanje u takvim slučajevima, te nije došlo do primjene ovog pravila ni u jednom slučaju.

Reparacija u pravnim aktima BiH

Svjetska konferencija o ljudskim pravima (1993) ističe potrebu žrtava za reparacijama i navodi da bi sve države trebale osigurati učinkovita pravna sredstva za rješavanje žalbi i kršenja ljudskih prava⁴⁴. Države sa prostora bivše Jugoslavije imaju međunarodnu obavezu nadoknaditi štetu žrtvama ratnih zločina počinjenih na njihovom području u skladu sa svojim nacionalnim pravom (pravilo 106. Pravilnika o postupku i dokazima). U tom smislu, države bi trebale voditi računa da svojim zakonima, u najvećoj mogućoj mjeri, obezbijede da žrtve, koje su pretrpjele nasilje ili traumu, imaju posebnu pažnju i brigu, kako bi se izbjeglo njihovo ponovno traumatiziranje.

⁴⁴ M. C. Bassiouni, op.cit., 215.

Prije izlaganja o pravnoj regulativi, koja se bavi isključivo reparacijama žrtava rata, potrebno je istaći i neke reparativne elemente, koji su prihvaćeni u krivično-procesnom i krivično-materijalnom zakonodavstvu u BiH. Odredbe Glave XVII – Imovinskopravni zahtjevi, ZKP BiH, i Glave XII KZ BiH – Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom i pravne posljedice osude, sadrže reparativne elemente. Prema ZKP BiH, oštećenom, odnosno žrtvi se daje mogućnost da pravo na nadoknadu štete, koju je pretrpio krivičnim djelom, ostvari još u krivičnom postupku, podnošenjem imovinskopravnog zahtjeva, koji će se riješiti zajedno sa krivično-pravnom stvari, koja je predmet postupka, odnosno, jednostavnije, brže i jeftinije⁴⁵, u odnosu na poseban parnični postupak kojim se ova stvar, također, može rješavati. Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom je regulisano KZ BiH, a na osnovu pravnog principa o restituciji ili uspostavljanju ranijeg pravnog ili faktičkog stanja.

Prema KZ BiH, ova mjera predstavlja posebnu krivičnopravnu mjeru, *sui generis*, kojoj je cilj da spriječi sticanje koristi činjenjem krivičnih djela i da obešteti žrtvu krivičnog djela⁴⁶.

U skladu sa potrebama i mogućnostima bosanskohercegovačkog društva, i sa međunarodnim obavezama, koje ima kao država, u pogledu reparacija žrtava proteklog rata, u BiH je donesen čitav niz zakona koji regulišu ovu oblast. Radi se o većem broju zakona, što se može smatrati posljedicom složene strukture BiH, kao države. Zakonski propisi su doneseni na državnom, entitetskim, ali i na kantonalnim nivoima.

S ciljem održavanja zamišljene strukture ovog rada neophodno je analizirati najznačajnije zakone na državnom i entitetskim nivoima i sistematizirati ih prema oblicima reparacija, (kompenzacija, restitucija, rehabilitacija, različiti oblici zadovoljenja (memorijali) i garancija neponavljanja).

Kompenzacije, kao oblik reparacije žrtava zločina počinjenih u BiH, nalaze se u Zakonu o nestalim osobama na državnom nivou, te u nizu zakona na entitetskim nivoima⁴⁷. Kompenzacijske odredbe, u Zakonu o nestalim osobama, predviđaju naknadu, u vidu mjesečne novčane pomo-

⁴⁵ Šire vidi: H. Sijerčić-Čolić et al, *Komentari zakona o krivičnom / kaznenom postupku u BiH*, Sarajevo, VE/EK, 2005, 543-571.

⁴⁶ Šire vidi: *Ibid.*, 422-433; B. Petrović/D. Jovašević, *Krivično/Kazneno pravo Bosne i Hercegovine* (Opći dio), Pravni fakultet, Sarajevo 2005, 373-377.

⁴⁷ Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica, Službene novine Federacije BiH broj 33/04 i 56/05; Zakon o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca odbrambeno-otadžbinskog rata Republike Srpske (prečišćeni tekst), Službeni glasnik RS broj 55/07; Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom, Službene novine FBiH broj 36/99; Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata, Službeni glasnik Republike Srpske 24/10; Zakon o pravima demobiliziranih branilaca i članova njihovih porodica, Službene novine Federacije BiH broj 61/06, 27/08 i 32/08.

ći, za članove porodica nestalih osoba, koje je nestala osoba izdržavala i koji imaju potrebu za izdržavanjem⁴⁸. Pored toga, ovaj zakonski akt vrlo precizno određuje kriterije za korištenje novčane pomoći, utvrđivanje iznosa novčane pomoći i prestanak prava na novčanu pomoć⁴⁹. Zakonom je predviđeno da će se, u svrhu obezbjeđenja sredstava i realizacije prava na novčanu pomoć, osnovati Fond za pomoć porodicama nestalih lica BiH⁵⁰. Također, Zakon je precizno odredio postupak za sticanje prava na novčanu pomoć⁵¹.

Pored novčane pomoći, prema Zakonu, porodice nestalih lica u BiH imaju pravo i na nadoknadu nužnih/osnovnih troškova ukopa/sahrane identifikovanih i neidentifikovanih osoba, koja će biti osigurana od strane nadležnih organa u FBiH, RS i BD BiH⁵².

Na nivou entiteta, donesen je niz zakonskih propisa kojima se regulišu prava ratnih vojnih invalida (dalje: RVI), porodica poginulih boraca (dalje: PPB) i civilnih žrtava rata (dalje: CŽR), a mogu se smatrati kompenzacijama za posljedice rata koje su pretrpjeli. Prava RVI na kompenzaciju u FBiH regulisana su Zakonom o pravima branilaca i članova njihovih porodica⁵³, a u RS Zakonom o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca odbrambeno-otadžbinskog rata RS⁵⁴. Ovi zakoni slično definišu pojmove RVI, kao bivše pripadnike oružanih snaga, koji su zadobili povrede ili su oboljeli za vrijeme dužnosti u oružanim snagama, u periodu 1992.-1995., odnosno, do razoružanja 1996. godine. Ovi zakoni se razlikuju u određivanju minimalnog stepena invalidnosti koji ima pravo na nadoknadu.

Prema Federalnom zakonu, pravo na naknadu može ostvariti RVI koji je na osnovu povrede ili bolesti ostvario invaliditet u procentu od najmanje 20 %, dok u RS pravo na naknadu može ostvariti povrijeđeni RVI s procentom 20% invaliditeta i oboljeli RVI s najmanje 40 % invaliditeta. Pored ove razlike, značajnom se smatra i razlika u određenoj osnovici za izračun mjesečnih naknada. U FBiH, kao osnovica je određen iznos od 734,00 KM, a u RS je to 468,00 KM, uz obavezu redovnog godišnjeg usklađivanja ovog iznosa u oba entiteta. Ovim zakonskim propisima regulisana su i prava

⁴⁸ Zakon o nestalim osobama, op.cit., član 11.

⁴⁹ *Ibid.*, op.cit., član 12-14.

⁵⁰ *Ibid.*, op.cit., član 15.

⁵¹ *Ibid.*, op.cit., član 16. i 17.

⁵² *Ibid.*, op.cit., član 18. stav 2.

⁵³ Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica, op.cit.

⁵⁴ Zakon o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca odbrambeno-otadžbinskog rata Republike Srpske (prečišćeni tekst), op.cit.

članova PPB. Kao i kod RVI, status članova PPB slično je definisan u oba entiteta, a i prava su regulisana na sličan način kao i kod RVI. Oba entiteta su predvidjela i davanja za tuđu njegu i pomoć i ortopedski dodatak RVI.

Prava CŽR u FBiH regulisana su Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom⁵⁵, a u RS Zakonom o zaštiti civilnih žrtava rata⁵⁶.

Prema ovim zakonima, pravo na nadoknadu u RS može ostvariti lice kojem je utvrđen invaliditet od najmanje 60% tjelesnog invaliditeta, koji je nastao kao posljedica ratnih dejstava (granatiranje, snajperska vatra i sl.) ili je posljedica direktne povrede od zaostalog oružja ili municije, kao i lice kod kojeg je nastupilo oštećenje organizma zlostavljanjem, silovanjem, odnosno lišavanjem slobode, od najmanje 60%, odnosno, lice koje je pod navedenim okolnostima ubijeno, umrlo, poginulo ili nestalo, a u FBiH se, od uslova utvrđivanja procenta tjelesnog oštećenja u visini najmanje 60%, izuzimaju lica koja su seksualno zlostavljana ili silovana, kojima se, na osnovu činjenice da su seksualno zlostavljana ili silovana, utvrđuje status CŽR. U oba entiteta pravo na primanje imaju i članovi njihovih porodica. Kada su u pitanju iznosi mjesečnih naknada, treba istaći da zakoni u oba entiteta predviđaju redovne mjesečne isplate, čiji su iznosi vezani za visinu isplata RVI. Tako, prema federalnom zakonu, osnovicu visine mjesečne naknade za CŽR čini 70% osnovice za RVI za taj mjesec, a prema zakonskoj regulativi u RS je taj procenat nešto veći i iznosi 75%.

Restitucija, kao oblik reparacije u BiH, također je regulisana na državnom i entitetskom nivou. Kada je riječ o restituciji koja se ogleda u povratu imovine i povratku u ranije mjesto prebivališta, nakon rata u BiH, treba istaći da su osnove za nju date u aneksu VII Dejtonskog mirovnog sporazuma (Sporazum o izbjeglicama i prognanicima)⁵⁷. Na osnovu ovog Sporazuma, donesen je Zakon o izbjeglicama iz BiH i raseljenim licima u BiH⁵⁸, kao i entitetski zakoni, Zakon o raseljenim licima i povratnicima u FBiH i izbjeglicama iz BiH⁵⁹ i Zakon o raseljenim licima, povratnicima i izbjeglicama u RS⁶⁰.

Prema ovim zakonskim aktima, za izbjeglice i raseljena lica, zajedničko je da su zbog sukoba u BiH bili prinuđeni da napuste svoja ranija pre-

⁵⁵ Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom, op.cit.

⁵⁶ Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata, op.cit.

⁵⁷ Opšti okvirni sporazum za mir u BiH (Dejtonski mirovni sporazum), http://www.law.kuleuven.be/ipr/eng/CRPC_Bosnia/CRPC/new/sr/html/laws/DPA/general.htm, 16.02.2011.

⁵⁸ Zakon o izbjeglicama iz BiH i raseljenim osobama u BiH, Službeni glasnik BiH, Broj 23/99, 21/03 i 33/03.

⁵⁹ Zakon o raseljenim licima i povratnicima u Federaciji BiH i izbjeglicama iz BiH, Službene novine F BiH 15/05.

⁶⁰ Zakon o raseljenim licima, povratnicima i izbjeglicama u Republici Srpskoj, Službeni glasnik RS, br. 42/05.

bivališta i nisu u mogućnosti da se sigurno i dostojanstveno na njih vrate, a razlikuju se po tome što su izbjeglice napustile svoje prebivalište u BiH i izbjegli u inostranstvo, a raseljena lica se nalaze u BiH.

Izbjeglice i raseljena lica imaju pravo na: povratak u ranije mjesto prebivališta; pravo na izbor drugog prebivališta; pravo na povrat imovine i nadoknadu za imovinu, koja ne može biti vraćena i pravo na povrat stanarskih prava. Zakon, s ciljem stimulacije procesa povratka, predviđa posebna prava za povratnike: pomoć u nužnoj opravci vlastitih kuća i stanova; korištenje kredita za otpočinjavanje poslova radi stvaranja prihoda za sebe i svoju porodicu; adekvatnu pomoć u novcu; neophodnu ishranu; neophodnu odjeću; osnovnu zdravstvenu zaštitu; osnovno obrazovanje i socijalnu pomoć, pod uslovom da nisu zaposleni⁶¹. Zakonom se ustanovljava Komisija za izbjeglice i raseljena lica BiH⁶² i Fond za povratak⁶³, kao mehanizmi putem kojih će se realizirati zakon.

Rehabilitacija, kao oblik reparacije, nije predviđena posebnim zakonskim propisom u BiH. Odredbe kojima se, različitim kategorijama žrtava, daje pravo na određeni vid psihološke, medicinske ili druge podrške, nalaze se u osnovnim zakonima, kojima se regulišu osnovna prava pojedinih kategorija. Najzastupljenije je pravo na osnovni paket medicinskih usluga koji je predviđen, kao pravo za sve kategorije žrtava u BiH. Za rehabilitaciju žrtava ratnih zločina u BiH, značajno je pitanje utvrđivanja istine i sudbine nestalih osoba. Ovaj oblik reparacije, za sada u BiH, postiže se istragama zločina i procesuiranjem odgovornih lica, o čijem zakonskom regulisanju je već kazano.

Memorijali, kao oblik reparacije, za sada u BiH, nisu kvalitetno zakonski regulisani. Prema odredbama Zakona o nestalim osobama, porodice nestalih, ili njihova udruženja, mogu zatražiti da se mjesta ukopa i iskopavanja obilježe⁶⁴. Obilježavanju ovih mjesta, pristupit će se nakon što nadležni organ za traženje nestalih izda uvjerenje – potvrdu da je na predloženom lokalitetu postojala grobnica i nakon što se od nadležnog opštinskog organa pribavi odgovarajuća dozvola za postavljanje spomen ploče ili drugog prikladnog obilježja.

Izgled obilježja, finansiranje i druga važna pitanja nisu regulisani ovim Zakonom. Kvalitetnijim zakonskim rješenjem, iz ove oblasti, može se smatrati Zakon o Memorijalnom centru Srebrenica – Potočari, Spomen

⁶¹ Zakon o izbjeglicama iz BiH i raseljenim osobama u BiH, op.cit., član 18.

⁶² *Ibid.*, op.cit., član 23.

⁶³ *Ibid.*, op.cit., član 24.

⁶⁴ Zakono nestalim osobama, op.cit. član 20.

obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine⁶⁵. Međutim, radi se o Zakonu kojeg je, zbog nepostojanja konsenzusa među nadležnim vlastima u BiH, svojom odlukom donio Visoki predstavnik u BiH, i odnosi se isključivo na Memorijalni centar Srebrenica – Potočari, Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine. Ovim Zakonom, definisano je osnivanje Memorijalnog centra, ciljevi zbog kojih je Centar osnovan, njegova organizaciona struktura, upravljačka struktura, finansiranje i druga važna pitanja za njegovo funkcionisanje.

Možemo kazati da je u BiH poduzet čitav niz mjera i donešeno mnogo zakona koji se odnose na reforme oružanih snaga, sigurnosnog i pravosudnog sistema, s ciljem stvaranja takvih sistema koji će građanima garantovati da se zločini i kršenja ljudskih prava u budućnosti neće ponavljati.

Reparacija žrtvama ratnih zločina u BiH

Na osnovu prikazanih zakonskih rješenja iz oblasti reparacija u BiH, pristupljeno je analizi rezultata koji su postignuti njihovom implementacijom.

U oblasti kompenzacija, moguće je istaći da se većina zakona, koji se odnose na ovu oblast u entitetima, provodi u praksi, a odredbe Zakona o nestalim osobama BiH, kojima je regulisano pravo na novčanu pomoć za porodice nestalih, su ostale bez realizacije. Nerealizacija novčane pomoći za porodice nestalih, prema Zakonu o nestalim osobama, rezultat je neusklađenosti ovog Zakona sa sredstvima potrebnim za njegovu implementaciju. Kada je riječ o entitetima, treba reći da FBiH, pravo na kompenzaciju, priznaje znatno većem broju lica – žrtava proteklog rata, sa značajno većom osnovicom za isplate i izdvaja znatno veća sredstva za te namjene, od RS. Prema Popić i Panjeta (2010), podaci pokazuju da je u FBiH tokom 2009. godine pravo na određena primanja, kao oblik kompenzacije, imalo ukupno 109.192 korisnika, a u RS 73.294 lica⁶⁶. U posmatranom periodu, osnovica za isplate RVI u FBiH iznosila je 734,00 KM, a u RS 650,00 KM, dok je u istom periodu osnovica za CŽR u FBiH iznosila 514,00 KM, a u RS 375,00 KM. Na godišnjem nivou, FBiH je ukupno izdvojila 310,4 miliona KM za podršku RVI i CŽR, a RS, u istom periodu, oko 172,2 miliona KM, što ukupno iznosi oko 482,6 miliona KM, na nivou države BiH.

Kada je riječ o povratku imovine izbjeglicama i raseljenim licima, kao

⁶⁵ Zakon o Memorijalnom centru Srebrenica - Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine, Sl. Glasnik BiH broj 49/07.

⁶⁶ U F BiH, tokom 2009. godine pravo na kompenzaciju je imalo: 98.249 RVI i 10.943 CŽR, a u RS, u istom periodu je to pravo ostvarilo 69.451 RVI i 3.843 CŽR. Šire vidi: Popić, L. /Panjeta, B., *Kompenzacija, tranzicijska pravda i uvjetovani međunarodni kredit u Bosni i Hercegovini*, Autori, Sarajevo 2010, 6-8.

obliku kompenzacije u BiH, može se reći da se taj proces odvijao na entitetskom nivou. Proces povratka imovine i stanarskog prava u BiH je formalno okončan krajem 2006. godine. Prema Revidiranoj Strategiji BiH, za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, bilo je podneseno ukupno 211.791 zahtjev za povrat imovine, od čega je preko 99% slučajeva okončano⁶⁷. Zahvaljujući rezultatima u povratku imovine i stanarskih prava, BiH se tretira kao dobar primjer u regionu, ali i šire.

Prema podacima sa kojima raspolažu zvanične institucije, povratak imovine, praćen je i povratkom raseljenih lica i izbjeglica, te je evidentiran povratak oko 580.000 raseljenih lica i oko 450.000 izbjeglica⁶⁸. Strategija izražava svoju sumnju u ovaj broj povratnika, a kao razlog iznosi saznanja o prisutnoj pojavi da mnogi povratnici nakon ulaska ili uvođenja u posjed ili rekonstrukcije svoje prijeratne imovine, a što se evidentiralo kao povratak, ponovno, privremeno ili trajno napuštaju svoja prijeratna prebivališta⁶⁹.

Nisu zabilježeni značajniji, posebni sistemski, programi rehabilitacije žrtava ratnih zločina. Kao što je istaknuto, žrtvama je uglavnom obezbijeđen osnovni paket medicinskih usluga, a specifičnim potrebama rehabilitacije žrtava rata u BiH, uglavnom se bave udruženja građana.

U FBiH je zabilježena implementacija projekta "Rehabilitacije žrtava rata" sa osnovnim ciljem obezbjeđenja dostupnosti zdravstvene zaštite svim žrtvama rata. Kroz projekat je napravljeno više značajnih intervencija u oblasti razvoja centara za mentalno zdravlje i fizikalnu rehabilitaciju u zajednici, uspostavi protetskih centara, kao i jačanju službi ortopedsko-rekonstruktivne hirurgije⁷⁰.

Značajnim aktivnostima na polju reparacija u BiH mogu se smatrati aktivnosti na rasvjetljavanju sudbine nestalih lica. S ciljem unapređenja procesa traženja nestalih lica i efikasnijeg identificiranja posmrtnih ostataka nestalih osoba na nivou BiH, osnovan je Institut za nestale, kao nezavisna institucija za traženje nestalih osoba u/iz BiH. Suosnivači ovog Instituta su Vijeće ministara BiH i Međunarodna komisija za nestale osobe (ICMP). Zahvaljujući saradnji sa ICMP, ovaj Institut ostvaruje značajne rezultate, ali je njegov rad opterećen konstantnim opstrukcijama.

⁶⁷ Revidirana Strategija Bosne i Hercegovine za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/Izbjeglice/Revidirana%20Strategija%20BiH%20za%20provedbu%20Aneksa%20VII%20DMS.pdf>, 16.02.2011, 26.

⁶⁸ *Ibid.*, op.cit., 20.

⁶⁹ loc.cit.

⁷⁰ Više vidi na <http://www.fmoh.gov.ba/page.php?id=121>.

Kada je riječ o izgradnji memorijala i spomenika, treba istaći da je zastupljen neselektivan i, od strane države, nekoordiniran pristup. Podizanje memorijala i spomenika uglavnom iniciraju udruženja žrtava i veterana rata, ali i razna udruženja građana. Memorijali i spomenici koji su do sada izgrađeni u BiH uglavnom su posvećeni žrtvama ili zaslužnim građanima jedne etničke zajednice.

Jedini, zakonom ustanovljeni, memorijal je Memorijalni centar Srebrenica - Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine⁷¹.

Istraživanje provedeno za potrebe ovog rada pokazalo je da žrtve imaju velika očekivanja od sudskih procesa za ratne zločine, u smislu njihove reparacije. Dosadašnja suđenja i njihov doprinos reparaciji žrtve ocjenjuju nepovoljnim stavovima u preko 50 % slučajeva, a povoljne stavove o istom ima samo oko 30% ispitanika – žrtava⁷².

Zaključci:

- U odnosu na dosadašnju reparativnu teoriju i praksu i ustanovljene oblike reparacija (kompenzacija, restitucija, rehabilitacija, satisfakcija i garancija neponavljanja), a u skladu sa potrebama i mogućnostima bosanskohercegovačkog društva i sa međunarodnim obavezama koje kao država ima u pogledu reparacija žrtava proteklog rata, u BiH je donesen čitav niz zakona koji regulišu ovu oblast.
- U oblasti kompenzacija može se istaći da se većina zakona koji se odnose na ovu oblast u entitetima provodi u praksi, a odredbe Zakona o nestalim osobama BiH, kojim je regulisano pravo na novčanu pomoć za porodice nestalih su ostale bez realizacije, zbog navodnog nedostatka sredstava. F BiH pravo na kompenzaciju priznaje znatno većem broju lica – žrtava proteklog rata, sa značajno većom osnovicom za isplate i izdvaja znatno veća sredstva za te namjene, od RS.
- Kada se govori o povratku imovine izbjeglicama i raseljenim licima, kao obliku kompenzacije u BiH, može se reći da se taj proces odvijao na entitetskom nivou i da je formalno okončan krajem 2006. godine. Zahvaljujući rezultatima u povratku imovine i stanarskih prava BiH se tretira kao dobar primjer u regionu, ali i šire. Prema podacima, sa

⁷¹ Više o Memorijalnom centru Srebrenica – Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine vidi na http://www.potocarimc.ba/_ba/mc/.

⁷² Doprinos procesuiranja ratnih zločina reparaciji žrtava šire možete vidjeti u nepublikovanoj doktorskoj disertaciji Dž. Mahmutović, Ratni zločini u Bosni i Hercegovini – kažnjavanje i reparacija, Pravni Fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla 2012, 342.

kojima raspolažu zvanične institucije, povratak imovine, praćen je i povratkom raseljenih lica i izbjeglica, te je evidentiran povratak oko 580.000 raseljenih lica i oko 450.000 izbjeglica. Izražava se sumnja u ovaj broj povratnika, a kao razlog iznosi saznanja o prisutnoj pojavi da mnogi povratnici nakon ulaska ili uvođenja u posjed ili rekonstrukcije svoje prijeratne imovine, a što se evidentiralo kao povratak, ponovno privremeno ili trajno napuštaju svoja prijeratna prebivališta.

- Nisu zabilježeni značajniji, posebni sistemski programi rehabilitacije žrtava ratnih zločina.
- Značajnim aktivnostima, na polju reparacija u BiH, mogu se smatrati aktivnosti na rasvjetljavanju sudbine nestalih lica. S ciljem unapređenja procesa traženja nestalih lica i efikasnijeg identifikovanja posmrtnih ostataka nestalih osoba na nivou BiH, osnovan je Institut za nestale, kao nezavisna institucija za traženje nestalih osoba u/iz BiH.
- Kada je riječ o izgradnji memorijala i spomenika treba istaći da je zastupljen neselektivan i od strane države nekoordiniran pristup. Jedini zakonom ustanovljeni memorijal je Memorijalni centar Srebrenica - Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine.
- Provedeno empirijsko istraživanje je pokazalo da žrtve imaju velika očekivanja od sudskih procesa za ratne zločine, u smislu njihove reparacije. Dosadašnja suđenja i njihov doprinos reparaciji žrtve ocjenjuju nepovoljnim stavovima u preko 50% slučajeva, a povoljne stavove o istom ima samo oko 30% ispitanika-žrtava.

REPARATIONS TO VICTIMS OF WAR CRIMES

ABSTRACT

Reparations are measures and mechanisms used by a society with the aim of overcoming the consequences of war crimes and returning the war crime victims the dignity which had been taken away from them. They can be: material and symbolic, individual and collective, and administrative and judicial. In the past theory and practice, five forms of reparations have been established: compensation, restitution, rehabilitation, satisfaction, and non-repetition guarantee.

This work presents the reparations given to the war crime victims on a theoretical, normative (internationally and in Bosnia and Herzegovina), and practical level in Bosnia and Herzegovina and its entities.

Key words: war, victims of war crime, reparation, transitional justice.